

Angelina Angelova

OLD AGE IN PRIMITIVE RELIGIOUS WORLD

The article is dedicated to the study of ancient religious model of aging in its social, axiological, ontological and other aspects. Research methodology is based on using the phenomenological approach of comparative historical and structural methods. The publication represents the first attempt to a holistic understanding of ancient religious and historical model of old age. The study identified the specific social interpretation of the last period of life; revealed two trends of attitude to the elderly (ostracism and respect); proved that age category as a universal primary mythological and religious thinking applies to the phenomena of human and sacred worlds.

Key words: age, aging, primitive, animism, mythology.

УДК 94(32)

Ольга Заплетнюк

РЕЛІГІЙНА РЕФОРМА ФАРАОНА АМЕНХОТЕПА IV ЯК НАСЛІДОК ЗМИЦЕННЯ ПОЗИЦІЙ ФІВАНСЬКОГО ЖРЕЦТВА КУЛЬТУ АМОНА

У статті розглянуто основні напрямки та причини релігійної реформи Аменхотепа IV (Ехнатона) як наслідок посилення впливу фіванського жрецтва на царську владу. Особливу увагу приділено ролі культу Амона у політичній та релігійній програмі єгипетських фараонів Середнього та Нового царства. Проаналізовано витоки культу сонячного диску Амона як головного бога новоствореного державного культу в амарнський період. Визначено, що релігійна реформа Ехнатона була наслідком багатівікової політики фараонів, скерованої на підтримку культу Амона Фіванського.

Ключові слова: Єгипет, Аменхотеп IV, Ехнатон, фіванське жрецтво, Амон.

Метою статті є розкрити одну із основних причин релігійної політики фараона XVIII династії Аменхотепа IV (Ехнатона), скерованої на послаблення культу державного бога Амона та подолання впливу на політичне життя Єгипту фіванського жрецтва, шляхом затвердження в країні нового релігійного культу.

Культ Амона, як головного божества фіванської області, почав складатися ще у часи Середнього царства. Амон був богом повітря, невидимим і потаємним, згодом розвинулося сприйняття Амона як «цілющого повітря», «дихання життя», який дарує життя і оживляє мертвих [6, с. 12]. Посилення його культу розпочалося ще із XII династії, засновник якої Аменемхет I («Амон попереду») вже носить теофорне ім'я бога Амона. Також на ранніх етапах Амон ототожнюється з сонячним богом Ра, центром культу якого був Геліополь. Причиною цього було намагання фіванської династії закріпити свої права на володарювання об'єднаним Єгиптом, де Геліополь відігравав значну політичну та релігійну роль. Вже в період XI династії Амон отримує титул «володар престолів обох земель», а Ментухотеп I у своєму храмі в Дейр-ель-Бахрі називає себе «улюбленцем Амона-Ра» [4, 197].

У період правління XII–XIII династій формується складна і розвинена ієрархія жрецтва Амона. Релігійні титули могли поєднуватися зі світськими. Почав зароджуватися тісний зв'язок жрецтва Амона із царським домом, адже тепер жерці могли поєднувати релігійну роль з придворними інтересами фараонів і втручатися у політичне життя Єгипту [6, с. 56]. У часи XII династії Амон отримує титул «Цар богів». Його храм в Карнаці стає головним храмом в країні. Навіть коли столицею держави при Аменемхеті I стає місто Іт-тауї у Нижньому Єгипті, Фіви залишаються релігійним центром, куди прибувають фараони та знать на релігійні свята. Нова столиця знаходилася біля старовинного Мемфісу та сонячного міста Геліополя, що сприяло злиттю образів Амона з Ра і посиленню, таким чином, його жрецтва [4, с. 197].

Переможні війни засновника Нового царства, фараона XVIII династії Яхмоса I не тільки укріпили царську владу та об'єднали державу під владою фіванської династії, але й сприяли розповсюдженню та посиленню культу місцевого бога Фів – Амона. У період визвольної війни із піксомами, Амон отримує роль бога-покровителя, що супроводжує фараона. Жерці Амона підтримували кампанію Яхмоса I матеріально, а переможна війна принесла їм збагачення та політичну силу. Стела Яхмоса I з Карнацького храму звеличує фараона як «Улюбленого кровного сина Амона-Ра» [12, с. 52]. Інша стела з Карнаку вказує на значні донатії фараоном у золоті, сріблі, лазуриті та бірюзі «для свого батька Амона-Ра». Культ Амона розповсюджується і за межами Фів. Пахері, управитель Нехену на півдні від Фів, у своїй гробниці пише формулу підношення «Амону, як володарю обох земель» [10, с. 50].

У період правління цариці Хатшепсут культ Амона досягає піку своєї могутності. Ніколас Рівз вважає, що саме царювання Хатшепсут заклало фундамент для майбутньої амарнської революції [14, с. 34]. Для легалізації своїх прав на престол, Хатшепсут звернулася до фіванського жрецтва. Підтримку їй надав храм Амона, де Хатшепсут виступала у ролі «дружини бога» та верховної жриці. Цариця проводила агресивну пропагандистську програму, щоб вказати на свою обраність богом Амоном-Ра і продемонструвати її царський родовід. Підсумком правління Хатшепсут стало нечуване посилення фіванського жрецтва і його вплив на царя, що призвело до заняття важливих державних посад жерцями Амона [5, с. 128].

На момент воцаріння Тутмоса IV (бл. 1399–1389 рр. до Р.Х.) Карнацький храм був величезною організацією, держава в державі. Він мав значні земельні наділи, військові трофеї попередніх кампаній, у розпорядженні фіванського жрецтва була велика кількість слуг та рабів, вплив жрецтва Амона відчувався в усіх галузях державного управління. Культ Амона вже століттями панував в Єгипті як головний та універсальний бог, що приніс перемоги фараонам. Для Тутмоса IV постало питання утримання під контролем такої могутньої організації та обмежити вплив фіванського жрецтва на царську владу.

Тутмос IV протиставив Амону культ сонячного бога Ра, якому фараон був зобов'язаний своїм сходженням на престол Єгипту. Цьому присвячена була «Стела сну», яку Тутмос IV встановив між лапами Сфінкса у Гізі. У верхній частині стели зображена сцена підношення Тутмоса IV богу Хармакісу в образі сфінкса. У тексті стели батьком фараона називається не Амон, як зазвичай, а Хармакіс-Хепрі-Ра-Атум, який приснився майбутньому царю і обіцяв престол, якщо той очистить від піску статую сфінксу: «Подивись на мене! Побач мене, мій син, Тутмос! Я твій батько Хармакіс-Хепрі-Ра-Атум, який віддасть тобі своє царство на землі. Ти надінеш білу та червону корони як наслідний принц, вся країна буде належати тобі.... Ти будеш моїм захисником» [8, с. 321]. Тутмос, який був одним з багатьох синів Аменхотепа II і не вважався спадкоємцем, послухав бога, очистив сфінкса і невдовзі посів престол під іменем Тутмоса IV.

Однак, окрім міфічних елементів, стела несе важливу ідеологічну інформацію. Батьком правлячого фараона оголошується не Амон, а Атум, творець всесвіту, представлений в образі Хармакіса (бога сонця в образі сфінкса, який ототожнювався з Хорахті). Тутмос IV проголошує свого покровителя, за яким стояло жрецтво Геліополя [14, с. 45]. Із тексту «Стели сну» можна зробити висновок про складні відносини між фіванським жрецтвом та фараоном, який намагатиметься обмежити їхню владу, посилюючи культ іншого бога. При Тутмосі IV та його спадкоємці Аменхотепі III жерці Амона не посідали більше важливих державних посад.

Аменхотеп III (бл. 1389–1349 рр. до Р.Х.) намагався зміцнити царську владу шляхом обожнення персони фараона. Причиною цьому могло слугувати посилення впливу фіванського жрецтва на фараона. У своїй ідеології Аменхотеп III був не просто царем, а «царем царів», або навіть «Ра царів». Один із титулів фараона був «прекрасний бог», який зустрічався досить часто, і був непритаманний його попередникам. Незважаючи на те, що головним єгипетським богом залишався Амон, деякі дослідники вважають, що в останні роки правління Аменхотепа III почав укріплюватися культ сонячного диску Атона на протигагу фіванському пантеону. Центром сонячного культу мав стати сам фараон, який тепер виступав не просто як син сонця, а в ролі самого сонця – «Небмаатра – Сліпуче Сонце». На рельєфах храму в Солєбі є зображення Аменхотепа III та Аменхотепа IV, які поклоняються Небмаатра, тоді як цариця Тія представлена в образі богині Хатхор – консорта бога Ра. Можливо, вже в період правління Аменхотепа III особливо гостро відчувалося протистояння царської та жрецької влади, хоча будь-яких радикальних дій фараон не вчиняв [3, с. 107].

Однак, ситуація кардинально змінюється з воцарінням його сина фараона Аменхотепа IV (бл. 1349–1333 рр. до Р.Х.), який вже на другому році свого правління на протигагу Амону демонструє активну підтримку сонячного культу та поступово трансформує стародавній культ бога Ра-Хорахті у новий образ бога сонячного диску – Атона. Створюючи свою релігію, Аменхотеп IV спирався на стародавні ідеї, інтерпретовані ним дуже розумно. Сонце відіграло важливу роль у релігії стародавніх єгиптян із самого зародження життя на берегах Нілу. Сонце поставало у трьох іпостасях: як Атум ввечері, Хепрі вдень та Ра-Хорахті зранку. Ра-Хорахті є складовим іменем і означає «Ра (є) Хор Горизонту». Бог Хор є одним з найстаріших та найшановніших богів Стародавнього Єгипту. Хор був головним божеством у період перших чотирьох династій [10, с. 6]. З II династії фараони починають використовувати ім'я бога Ра у своїх іменах, що було результатом впливу геліопольських жерців [11, с. 154]. Починаючи із IV династії, головним богом стає бог сонця Ра і його ім'я входить до царських титулатур. Сонячний диск починає з'являтися на зображеннях фараонів. Наприклад, на одному із блоків з Саккари можна побачити фараона V династії Сахура, над яким сяє сонячний диск без променів [10, с. 24].

Ще в часи Давнього царства була сформована концепція царя як сина Сонця. Згідно із якою, мати народжує сина не від батька, а від сонячного бога. Ця теорія пояснювала зміну династій, слугувала ефективним стабілізатором державності у часи кризи всіх престолонаслідувань, однак вона була лише одним з пояснень божественності правителя, і її поява не зачепила інших аспектів єгипетської релігії [1, с. 7].

На початку Середнього царства виникло уявлення про Атона, сонячний диск, в якому зливається плоть померлих царів. Одну з перших згадок про сонячний диск Атон можна знайти у «Розповіді Сінухе» періоду XII династії, коли говориться про смерть Аменемхета I: цар «сходить на небо, з'єднуючись з сонячним диском, божественна персона (цар) зливається з тим, хто його створив» [10, с. 4].

Аменхотеп IV з'єднав ці дві концепції, створивши циклічну картину для єгипетської моделі світу: цар породжується сонячним диском і йде у нього. Ця замкнутість дозволила Аменхотепу IV звести все до концепції – сонця і сина – і ліквідувати культу інших богів. Так був зроблений важливий крок до виконання головного політичного і ідеологічного завдання – підриву посиленого на початку Нового царства впливу жрецтва Амона та підтвердження концепції божественності царя [2, с. 10].

Одразу після воцаріння Аменхотеп IV почав декорування двох незавершених пілонів храму Амона в Карнаці, які збудував його батько Аменхотеп III. На III пілоні збереглися картуші з іменем Аменхотепа IV. Два блоки з X пілона мають зображення фараона у традиційній манері перед богом Ра-Хорахті, який представлено у вигляді людини з головою сокола, що увінчана сонячним диском. Ім'я бога ще не вписується у картуш. Ворота були названі іменем фараона, а власне ім'я – Аменхотеп – згодом виправлено на Ехнатон [13, с. 32]. Ра-Хорахті звертається до фараона зі словами: «Я [надав тобі] владу над двома землями та трон Геба» (фрагмент за написом ХЕ 30) [13, с. 32]. Тобто вже на першому році правління Аменхотеп IV чітко визначає свого бога-покровителя. Не Амон, а Ра-Хорахті сприяв фараону зайняти престол.

На другому році правління Аменхотеп IV розпочинає будівництво величезного храмового комплексу сонячному богу Ра-Хорахті. Стела Аменхотепа IV на східному березі Гебель-ель-Сільсіла присвячена підготовці першого будівничого проекту фараона в Карнаці. І хоча на стелі зображений Аменхотеп IV у білій короні перед богом Амон-Ра, у тексті уточнюється, кому має бути присвячений новий храм: «...Його Величність наказує генералу Амену [...] керувати усіма роботами по будівництву ... величного (храму) бенбену для Хорахті в Його імені, Світло, яке в Атоні, в Карнаці...» [13, с. 29–30].

Метою побудови нового храмового комплексу було проведення свята хеб-сед та посилення нового релігійного курсу, який Аменхотеп IV протиставив традиційному культу Амона. У архітектурі храми Аменхотепа IV повторювали геліопольські із відкритими подвір'ями, повністю охоплені сонячним світлом. Новизна нового культу відображалася і у тому, що храми не потребували спеціального сакрального зображення божества, адже Атон був постійно видимим упродовж дня. Це призвело до зменшення культурової рутини і скорочення жрецької касти. Головною функцією храмів стало щоденне підношення їжі богу сонцю; жерці виконували, у прямому сенсі, роль слуг Атона [14, с. 95].

На п'ятому році правління Аменхотеп IV засновує нову столицю в Єгипті – Ахетатон – місто, яке має повністю бути присвячене богу Атону. На Прикордонних стелах К та Х, які датуються п'ятим роком правління Аменхотепа IV, особисте ім'я фараона звучить тепер як – Ехнатон, дослівно «Угодний Атону». Поява таких титулів фараона, як «Улюблений Атеном», «Той, що возносить ім'я Атона» стало символом посилення нової ідеології та влади царя, який відіграв у культурі сонячного диску роль головного жерця.

Починаючи з п'ятого року правління, Ехнатон зміцнює позиції нового культу, який відображається в архітектурі, рельєфах та титулатурах фараона, цариці та бога Атона. Після заснування нової столиці, яка була повністю присвячена Атону, титулатура якого продовжувала змінюватися до 12-го року правління Ехнатона, коли настає переломний момент у релігійній реформі і з написів зникають детермінативи богів. Зображення Хора з сонячним диском на голові в імені Атона замінюється знаком сонячного диску з уреєм. Також додається до картушу Атона титул «володар усього, що охоплює диск» [7, с. 49].

Цей титул та зміна власного імені були революційними. Відмова Ехнатона від таких титулів, як «Величний царською владою в Іпет-сут» та «Той, що представ у величній короні Південного Іуну (Геліополя)» означали повний розрив зі старою столицею та її богом, як і відмова від родового імені Аменхотеп. Старе ім'я фараона починає замінюватися новим на усіх пам'ятниках. Зокрема, на талататах у титулатурі Аменхотепа IV значиться ім'я Ехнатон [9, Pl. I], яке не могло існувати у час створення рельєфів Карнацького храмового комплексу.

Таким чином, розрив культу бога Атона із пантеоном давньоєгипетських богів і поступове домінування Сонячного диску, як головного державного бога, призводить до посилення влади Ехнатона, як очільника культу. У текстах прикордонних стел та двох гімнах проходить ідея, що Атон створив себе сам і усе живе на землі, він володарює над усім Єгиптом і свої настанови бог Атон дає лише своєму сину – фараону Ехнатону. У текстах фараон фігурує як єдиний, хто розуміє бога і спілкується з ним. Ехнатон контролює політичні та релігійні процеси в державі, виконуючи жрецькі функції. Релігійна реформа Ехнатона відсунула жрецтво Амона на другий план, значно послабивши їх позиції.

Список використаних джерел

1. Берлев О. Д. Два Царя – Два Солнца: к мировоззрению древних египтян // Discovering Egypt from the Neva: The Egyptological Legacy of / Ed. by St. Quirke. Berlin, 2003. P. 1–18.
2. Большаков А. О. Эхнатон и Нефертити: мировой порядок – дело семейное // Эрмитажные чтения памяти Б.Б. Пиотровского. Санкт-Петербург, 1998. С. 10–13.
3. Заплетнюк О. А. Єгипет в період правління фараона Аменхотепа III // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2016. Вип. 2. Ч. 1. С. 104–107.
4. Заплетнюк О. А. Культ Амона та його розповсюдження в період Середнього царства // Virtus: Scientific Journal. 2015. Issue 2. С. 196–199.
5. Заплетнюк О. А. Царська влада в Єгипті та фіванське жрецтво в період XVIII династії // Гілея. Науковий вісник. 2015. № 98 (7) С. 127–130.
6. Павлова О.И. Амон Фиванский. Ранняя история культа. Москва: издательство «Наука», 1984. 175 с.
7. Перепелкин Ю. Я. Переворот Амен-Хотпа IV. Ч. I., Кн. I–II. Москва: Наука, 1967. 295 с.
8. Breasted J.H. Ancient Records of Egypt. Historical documents. Vol. II, The Eighteenth Dynasty. Chicago: The University of Chicago Press, 1906. 428 p.
9. Gohary J. Akhenaten's Sed-Festival at Karnak. London and New York: Kegan Paul International, 1992. 238 p. + CX pl.
10. Hoffmeier J. K. Akhenaten and the origins of Monotheism. London: Oxford University press, 2015. 293 p.
11. Kees H. Ancient Egypt: A Geographical History of the Nile. Chicago: University of Chicago Press, 1961. 277 p.
12. Miosi Frank T. A Reading Book of the Second Intermediate Period Texts. Toronto: Benben Publication, 1981. 106 p.
13. Murnane W. J. Texts from the Amarna Period in Egypt. Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1995. 289 p.
14. Reeves N. Akhenaten. Egypt's False Prophet. London, 2005. 208 p.

Referenses

1. Berlev O. D. Dva Carja – Dva Solnca: k mirovozzreniju drevnih egiptjan [Two Suns: to the ideology of the ancient egyptians] // Discovering Egypt from the Neva: The Egyptological Legacy of Oleg D. Berlev / Ed. by St. Quirke. Berlin, 2003. P. 1–18.
2. Bol'shakov A. O. Jehnaton i Nefertiti: mirovoj porjadok – delo semejnoe [Akhenaten and Nefertiti: the global order is family case] // Jermiteznyje chtenija pamjati B.B. Piotrovskogo. Sankt-Peterburg, 1998. S. 10–13.
3. Zapletnjuk O. A. Jegypet v period pravlinnja faraona Amenhotepa III [Egypt during the reign of Amenhotep III] // Naukovi zapysky Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni Volodymyra Gnatjuka. Serija: istorija. 2016. Vyp. 2. Ch. 1. S. 104–107.
4. Zapletnjuk O. A. Kul't Amona ta jogo rozpovsjudzhennja v period Seredn'ogo carstva [The Amun cult and its propagation in the Middle Kindom] // Virtus: Scientific Journal. 2015. Issue 2. S. 196–199.
5. Zapletnjuk O. A. Cars'ka vlada v Jegypti ta fivans'ke zhrectvo v period XVIII dynastii' [Royal Power in Egypt and Theban Priesthood during the reign of 18th Dynasty] // Gileja. Naukovyj visnyk. 2015. № 98 (7) S. 127–130.
6. Pavlova O.I. Amon Fivanskij. Rannjaja istorija kul'ta [Theban Amun. The early history of the cult]. Moskva: izdatel'stvo «Nauka», 1984. 175 s.
7. Perepelkin Ju. Ja. Perevorot Amen-Hotpa IV [The Revolution of Akhenaten]. Ch. I., Kn. I–II. Moskva: Nauka, 1967. 295 s.
8. Breasted J.H. Ancient Records of Egypt. Historical documents. Vol. II, The Eighteenth Dynasty. Chicago: The University of Chicago Press, 1906. 428 p.
9. Gohary J. Akhenaten's Sed-Festival at Karnak. London and New York: Kegan Paul International, 1992. 238 p. + CX pl.
10. Hoffmeier J. K. Akhenaten and the origins of Monotheism. London: Oxford University press, 2015. 293 p.
11. Kees H. Ancient Egypt: A Geographical History of the Nile. Chicago: University of Chicago Press, 1961. 277 p.
12. Miosi Frank T. A Reading Book of the Second Intermediate Period Texts. Toronto: Benben Publication, 1981. 106 p.
13. Murnane W. J. Texts from the Amarna Period in Egypt. Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1995. 289 p.
14. Reeves N. Akhenaten. Egypt's False Prophet. London, 2005. 208 p.

Ольга Заплетнюк

РЕЛИГИОЗНАЯ РЕФОРМА ФАРАОНА АМЕНХОТЕПА IV КАК СЛЕДСТВИЕ УКРЕПЛЕНИЯ ПОЗИЦИЙ ФИВАНСКОГО ЖРЕЧЕСТВА КУЛЬТА АМОНа

В статье рассмотрены основные направления и причины религиозной реформы Аменхотепа IV (Эхнатона) как следствие усиления влияния фиванского жречества на царскую власть. Особое внимание уделено роли культа Амона в политической и религиозной программе египетских фараонов Среднего и Нового царства. Проанализированы истоки культа солнечного диска Атона как главного бога нового государственного культа в амарнский период. Определено, что религиозная реформа Эхнатона была следствием многовековой политики фараонов, направленных на поддержку культа Амона Фиванского.

Ключевые слова: Египет, Аменхотеп IV, Эхнатон, фиванское жречество, Атон.

Olha Zapletniuk

RELIGIOUS REFORM OF AMENHOTEP IV AS A CONSEQUENCE OF STRENGTHENING THE POSITION OF THE THEBAN PRIESTHOOD

The article reviews main reasons for the religious reform of Amenhotep IV (Akhenaten) as a consequence of strengthening of the Theban priesthood's influence on the royal power. The main attention is paid to the role of the cult of Amun in the political and religious program of the Egyptian pharaohs during the Middle and New Kingdoms. The author analyzed the origins of the cult of Aten as the main god of the new state religious cult during Amarna period. It is determined that Akhenaten's reform was a consequence of the policy of the Egyptian pharaohs aimed to supporting the cult of Amun.

Key words: Egypt, Amenhotep IV, Akhenaten, Theban priesthood, Aten.

УДК 94(438)

Елла Бистрицька

ЕКУМЕНІЧНИЙ РУХ 1940-Х РР. І РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА: ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

У статті на основі архівних документів з'ясовано окремі аспекти інституалізації екуменічного руху, його потужний вплив на процеси консолідації світового християнства під час та після Другої світової війни на противагу Російській Православній Церкві та Святому Престолу. Проаналізовано ставлення до Всесвітньої Ради Церков з боку Російської Православної Церкви та причини конфліктності її відносин з Англійською Церквою.

Ключові слова: екуменічний рух, Російська Православна Церква, Рада у справах РПЦ, Англійська Церква, Святий Престол.

Цьогоріч світова спільнота відзначає 500-ліття Реформації, що актуалізує аналіз її потужного впливу на суспільне буття. У сфері конфесійних відносин інституалізація протестантських церков продукувала розкол у надрах Католицької Церкви і появу ще одного напрямку в християнстві. Протиприродне розділення християн, що започаткували три його основних напрямки – католицизм, православ'я, протестантизм, впродовж століть спонукало до пошуків шляхів сопричастя. У відносинах між католиками і православними була застосована модель унії, яка через політичну заангажованість виявилася неприйнятною. З часу укладення Ліонської (1274 р.), Ферраро-Флорентійської (1439 р.) і Берестейської (1596 р.) уній православні патріархи звинувачували Святий Престол у прозелітизмі.

Поглиблення соціально-політичні трансформації, що у XX ст. призвели до розв'язання двох світових воєн, спонукали християнські спільноти до пошуку прийнятних умов об'єднання. Наприкінці XIX ст. спостерігалось похвалення католицько-православного діалогу, проте небажання консервативних католицьких кіл відмовитися від сотеріологічного ексклюзивізму й панлатинізму призвели згодом до дискредитації унії як об'єднавчої моделі. З кінця XIX ст. міжхристиянський діалог на платформі спільного бачення шляхів розв'язання суспільних проблем людства ініціювали також протестантські конфесії. Одночасно зазначимо, що участь Російської Православної Церкви (далі – РПЦ), як однієї із найвпливовіших православних церков, була визначальною в усіх міжконфесійних проектах. Ставлення ж ієрархів цієї Церкви до об'єднавчих ініціатив і організацій завжди було стриманим й формувалося в контексті геополітичних планів російської держави. Зокрема, у період Другої світової війни і після її завершення радянський уряд реалізовував план утвердження першості Московського Патріархату, використовуючи останній як інструмент утвердження свого впливу в країнах Східної і Центральної Європи. Відтак, одним із актуальних завдань сучасної історіографії на етапі розгортання гібридних форм ведення російсько-української війни та окупації частини території України є дослідження сегменту взаємодії державних органів влади і РПЦ.

У пропонованій статті автор має на меті з'ясувати особливості розвитку екуменічного руху в період та після Другої світової війни; вплив політичних чинників на формування позицій православних ієрархів щодо ініціатив Англійської Церкви та інших протестантських конфесій; міру конфліктності між РПЦ і учасниками екуменічного руху.

У 1910 р. за участі американських протестантських Церков виник рух «Віра і церковний устрій». Його організаторам вдалося провести декілька всесвітніх конференцій, у яких брали участь представники православних церков, зокрема РПЦ. У 1930-х рр. активними учасниками екуменічного руху були три організації: «Лозаннські конференції» (учасники обговорювали питання